

Stefan Leber - Sociálna trojčlennosť ako odpoveď na problémy globalizácie

Vážení prítomní a priatelia, dnes budeme hovoriť o takzvanej trojčlennosti a o problémoch globalizácie sveta. Chcem najskôr vysvetliť, čo sa pod trojčlennosťou myslí a preto urobíme skok do minulosti, aby sme videli, že kedysi tu bolo úplne iné svetonázorové založenie než to, v akom žijeme dnes.

Najprv by som to chcel vysvetliť na istom pojme, na pojme štátu. Tento pojem presadil okolo roku 1518 Machiavelli a veľmi rýchlo sa ujal vo všetkých európskych krajinách. Dovedy sa každé panovanie, každá vláda nahliadala ako prepožičaná panovníkovi bohom a tento vládny útvar sa nenazýval štátom ale ríšou. Nad panovníkom stála vyššia moc, ktorej bol povinný skladať účty. Pred 600 rokmi vládol v tejto oblasti Karol IV., zakladateľ prvej univerzity severne od Alp. Karol IV. sa každý rok cez pašiové obdobie stiahol do úzadia na Karlštejn a tam sa postil a modlil. Prosil boha o odpustenie briečov, ktorých sa dopustil počas roka. Viete si dnes predstaviť štátnika, ktorý sa stiahne do úzadia, aby tam prosil Boha o odpustenie hriechov? Clinton, Jeľcin, Mečiar? A teraz u Machiavelliho vidíme obrat perspektívy. Už sa nedíva na to, čo je hore, odkiaľ je vláda a moc daná, ale jednoducho uvažuje o tom, čo robí pozemská moc na zemi. Báda o tom, čo musí v takomto spoločenstve byť, aby sa dal udržať poriadok a nebol chaos. To znamená, aby sa jednotlivé články spoločnosti navzájom znášali. A to ho vedie k záverom, že každé takéto spoločenstvo, každý národ, každá nejaká takáto nadradená skupina alebo pojem potrebuje niečo, čo ju drží pokope a že je to to isté, čo potrebuje aj jednotlivec, aby zvládol svoj život.

A môžeme sa teraz spýtať, čo to je, čo jednotlivec potrebuje? Keď ráno vstanete, tak zhruba viete, čo chcete počas dňa robiť. Ak ste zamestnaní, viete presne kedy vám začína práca a zariadite si život tak, aby ste úlohu, ktorú ste dostali alebo ste si ju sami zvolili, mohli vykonať. To znamená, používate vašu inteligenciu, váš rozum, aby ste si určili v živote akúsi hlavnú ideu a líniu. V Nemecku máme básnika Maxa Frischa, ktorý uvažuje vo svojich románoch tak, že v nich nemôžem zo života vystúpiť. To znamená, že by som jedno ráno vstal a celkom sa obnovil, vymyslel si novú identitu. To nie je možné a jeho hrdinovia, ktorých opisuje, všetci stroškotávajú, nedokážu to naplniť. Čiže v každom živote je akási idea či rozum, ktorý je vlastný tomuto jednému životu. Machiavelli toto prenáša na spoločenstvo a presadzuje pojem *raggione postato* - niečo ako idea štátu, štátny rozum, štátny rezort. To znamená, že každé spoločenstvo alebo národ má vlastný rozum. A keď chceme zredukovať tento pojem na to základné, ďalej už nezredukovateľné, tak z idey pojmu *raggione postato* prídeme k pojmu moci. Ulohou štátnikov je podľa Machiavelliho udržať moc a odrážať iné mocnosti, ktoré by mohli ohroziť moc tohto štátu. K tomu potrebuje štát niečo, čo mu jeho moc chráni a azda aj rozširuje, a to je vojsko. Je pozoruhodné, že akonáhle bola táto myšlienka na svete, akonáhle vykryštalizovala a objavila sa, zjavila sa ako blesk z čistého neba aj u mnohých vtedajších kniežat. Ďalej je zvláštne, že toto myslenie v termínoch moci ihneď zažilo ďalšie rozšírenie. Tridsať rokov po Machiavellim sformuloval francúzsky mysliteľ Rodinus ideu, že štát je suverénny. Zaujímavé je, že štát založený s týmito ideami potom podporuje hospodárstvo takým spôsobom, že to vedie k našej globalizácii.

To by som chcel krátko ilustrovať. Po celý stredovek bola hospodárska produkcia (pokiaľ to nebolo poľnohospodárstvo) riadená cechmi. Keď prídete do ktoréhokoľvek

starého centra mesta, nájdete tam ešte i dnes napríklad Pekársku ulicu, Zámočnícku ulicu, sme na Klobúčnickej ulici, ktoré sú pomenované práve podľa jednotlivých cechov. Keď ste prišli do takého cechu, povedzme ku krajčírovi, on si vás obzrel, vybrali ste si látku a on vám vyhotovil oblečenie šité na mieru, len pre vás. Dnes idete do obchodu, poviete veľkosť, skočíte do šiat a hotovo - konfekcia. Ten tradičný majster remeselník by sa dnes v hrobe obrátil, zraňovalo by to jeho stavovskú česť. Teraz sa pozrime na vojenstvo. V každej dobe boli mnohé bitky. Podľa čoho by som spoznal svojho nepriateľa? To bol v stredoveku veľký problém, pretože každý jeden vojak prišiel vlastne v celkom individuálnom oblečení a výstroji. Každý jeden bol vlastne unikátnym vojakom. Preto si, povedzme, ovíjali na odev farebné šatky a podľa toho vedeli, kto je na čej strane. To znamená, že to boli vysoko individuálne armády. A práve francúzski panovníci, ktorí ako prví začali uplatňovať myšlienku suverénneho štátu, prví začali s tým, že chceli mať uniformovanú armádu. Takže zrazu potrebovali ľudí, ktorí mali vyrobiť niečo, čo cechy nedokázali. Predstavte si, že ste všetci slovenskými vojakmi a že sa všetci musíte napasovať do rovnakej uniformy, že musíte mať všetci rovnaký účes a rovnakú zelenú uniformu. Povedzme dva typy uniformy, jeden pre tých čo sú silnejší a druhý pre chudších, jeden menší a druhý väčší, ale inak celkom jednotné. Kto bude tie uniformy vyrábať? Zrazu potrebujú panovníci ľudí, ktorí sú ochotní zahodiť všetku stavovskú česť a hrdosť na kvalitu výrobkov, ktorá bola v cechoch, hodiť za hlavu a porušiť všetky cechové pravidlá. A takí sa vždy nájdu. Vo vojenstve ich volali kondotieri. V hospodárskej oblasti sa títo bývalí kondotieri dnes volajú honosnejšie - podnikatelia. Tí sú v stave ponachádzať ľudí, ktorí nič nevedia, ničoho nie sú schopní, ktorí nemajú profesionálnu česť, ktorí ale majú jednu vlastnosť, že sú ochotní poslúchnuť. A s týmito, ak to skrátim, vybudujú fabriky. Samozrejme je tam prechod od manufaktúry k továrni. Tak sa pred 250 rokmi podarilo obliecť tisíce vojakov rovnako. To je veľký výkon. Predstavte si napríklad, že musíte celé baly látky jednotne nafarbiť. Mám priateľa, ktorý má malú tkáčovňu, kde vyrábajú látky, denne 120 km látok. Všetko v rovnakej kvalite, rovnakej hrúbke, všetky vlastnosti rovnaké, 120 km látky musí byť rovnako nafarbených. Ako to zvládnuť? Na to už nestačia remeselníci, ale treba vedcov.

To je zrod akadémií vjed, tam sa skúma, vyvíja a ovláda technika. Univerzity (tie stredoveké) boli zamestnané duchovnom, čítali sa tam knihy. Ale akadémie - tie skúmali a bádali, povedzme vlákna, robili experimenty v chémii, vo fyzike, v hutníctve, robili základný výskum pre priemysel, pre železnice, ktoré potom vznikli. V tom čase sa objavil istý muž, ktorý v roku 1776 uverejnil jednu knihu. Bol to filozof, ktorý ako prvý opustil svoju akadémiu a svoje filozofické remeslo a išiel do fabriky. Napísal knihu, kde o týchto fabrikách uvažoval. Našiel dva typy fabrík. V jednej fabrike robil jeden človek klince od začiatku až do konca a za deň (sú tam dvanásť takíto robotníci) spolu vyrobí 800 klincov. Potom navštívil druhú fabriku, kde tiež pracuje 12 robotníkov, tiež vyrábajú kunce, ale radia im vedci. Títo dvanásť produkujú za deň 120 000 klincov. V čom je rozdiel? Rozdiel je v tom, že v tej druhej fabrike nikto nerobí nič celé, od začiatku do konca. Ich výroba klincov je rozdelená na dvanásť výrobných fáz. Tým sa ich produkcia viac ako zdesaťnásobí. Ten kto to opísal, bol Adam Smith. Titul jeho knihy je trochu barokový. Volala sa: „O príčinách blahobytu národov“. Povedal, že keď sa tento princíp delby práce rozšíri po celej zemi, tak bude vždy každý národ robiť to, na čo sa najviac hodí a tým vznikne blahobyť.

Tento Adam Smith, ktorého kniha má 800 hustých strán, v nej o tejto veci rozvinul hlboké úvahy. Chcem odtiaľ vyzdvihnúť dve myšlienky.

Prvá je, že treba podporiť to, čo on volá zákonom relatívnych cien. Napríklad hovorí, že sú miesta na Zemi, ktoré sú obdarené prírodným bohatstvom a iné nie. Čiže sú prirodzené predpoklady pre to, že by, povedzme, Slovensko bolo vhodné na pestovanie banánov ale Nemecko nie. Čo ale nie je pravda, lebo v Stuttgarte máme malý pozemok, kde pestujeme banány. Je to botanická záhrada, ale je to pridrahé. Čiže treba zistiť, na čo má ktorá krajina najlepšie predpoklady. Predstavuje si Zem ako celok a keď každý príde na to, na čo má špecifické danosti, tak potom sa globálne zvýši blahobyť. Odvtedy, čo Smith takto premýšľal, ubehlo 220 rokov. Dnes sa to stalo skutočnosťou. Či úplne, to už je má otázka.

Druhá myšlienka. Smith hovorí (bol hlboko nábožensky založený človek, aj keď reliózný v inom zmysle než si to my dnes predstavujeme), že ak človek rozvinie svoj egoizmus, tak potom preto, lebo boh je neviditeľne vo všetkom a nejako to riadi. Paradoxne toto rozvinutie egoizmu povedie k zázračnej harmónii. Povedzme si príklad. Ste v Bratislave a chcete si kúpiť maľované veľkonočné vajíčko. Idete do obchodu pre západných turistov, tam vám ponúknu jedno vajíčko za 300 korún a kúpite si ho. Potom idete na trh a tam nájdete také isté vajíčko za 30 korún. Vtedy si poviete, že ten prvý obchodník bol egoista a ziskuchtivec a predavačka na trhu bola milá. Ako boh zasahuje v tomto procese? Podľa Smitha v tom, že boh si želá, aby bola konkurencia a z toho potom vznikne harmónia. A tu sme pri tom, čo všetci na svete zažívame na vlastnej koži a čo nazývame trhovým hospodárstvom. To môžem ilustrovať na príklade zo Stuttgartu. Máme tam dve automobilky. Obe sú pre mňa nedosiahnuteľné. Jedna z nich vyrába veľmi rýchle autá, aj meno má už také ohybné - Porsche. Tá druhá firma sa pôvodne volala Daimler - Benz a vyrábala tiež veľmi kvalitné a drahé autá. V roku 1992 dosiahla táto firma vrchol svojich ziskov. Predala veľa áut a mala obrovské zisky. V roku 1993 sa táto konjunktúra prelomila a táto firma prepustila 60 000 zamestnancov. 60 000 pracovníkov (boli aj z okolia Stuttgartu), to je obrovský počet. Ešte dva roky vyrábala táto firma rovnaký počet áut, dokonca o 10 % viac, ale bez týchto 60 000 pracovníkov. Takto to urobili nielen Daimler - Benz ale aj IBM, Porsche a množstvo ďalších firiem v Stuttgarte, všetky prepustili zamestnancov. Smith ale tvrdí, že konkurencia nevyhnutne povedie sama o sebe k plnej harmónii. Ešte mám k tomu poznámku. Táto firma Daimler - Benz od roku 1993 neplatí dane ani mestu, ani spolkovej republike. A ani v najbližších rokoch platiť nebude. Napriek tomu, že má závratné zisky, ktoré vyrážajú dych, má zároveň aj také výdavky (pretože nakupovala iné firmy), že neplatí dane. Teraz príde ďalší krok. Odkedy Smith popísal túto predstabilizovanú spoločnosť, vyvíja sa hospodárstvo stále vo vinách konjunktúry, potom krízy, zasa konjunktúry atď. S každým pohybom smerom nadol je spojená vlna nezamestnanosti a to, že ľudia potom nekupujú výrobky a stav, že to, čo je hospodárstvo schopné vyrobiť, to vyrábať nemôže. Toto sa veľmi detailne skúmalo a vysvitlo, že tieto krízy sa vyskytujú každých sedem rokov. A že sa zároveň zjavujú cykly, ktoré sú dlhodobejšie (jedenásťročné), potom ešte obsiahlejší cyklus (asi tridsaťročný) a odhalili sa ešte malé cykly (tri až triapolročné). Keď sa tieto cykly zhodou okolností trafia do seba a stretnú sa, vtedy nastanú mimoriadne veľké katastrofy a krachy, aký bol v roku 1929 po celom svete.

To spôsobilo, že vystúpili myslitelia, ktorí hlásali, že s trhovým hospodárstvom to nemôže fungovať. K tým sa počítajú všetci socialisti. Aký bol ich koncept, ako protiklad k trhovému hospodárstvu Adama Smitha? Chcem tak v krátkosti vyvinúť určitú hospodársku teóriu. Na jednej strane sa vyrábajú výrobky u podnikateľov, to ale nepomôže (aj keď sú to sebakrajšie výrobky), ak sa nedostanú k spotrebiteľovi. Preto je potrebné niečo, čo stojí v strede medzi výrobcom a spotrebiteľom, nazvime

to distribúciou. Dnes sa tomu hovorí aj marketing. Na druhej strane je spotrebiteľ, ktorý daný výrobok spotrebúva. Čiže máme na jednej strane výrobu, na druhej strane spotrebu a v strede distribúciu, rozdeľovanie. Podľa Smitha sa všetok tovar dobre predá vtedy, keď sa vďaka konkurencii vyrovná tá správna cena. Socialisti hovorili, že takto to nikdy nemôže fungovať. Pretože, ako sa vyrába v takom podniku? Celkom racionálne. A ako sa správa spotrebiteľ? Nevie, či ste to už zažili, že idete kúpiť niečo, čo potrebujete, ale prídete domov s niečím, čo ste si v živote nepredstavovali, že by ste to mohli potrebovať. Napríklad vás oslovila nejaká reklama vo výklade. Máte síce dosť šiat, ale nie tieto a odrazu si ich kúpite. Alebo zistím ráno, že potrebujem novú práčku, idem do obchodu a zistím, že tam stojí. Odkiaľ vedela tá firma, že potrebujem práčku? Niekedy sa to trať, niekedy nie. Idea socialistov, zvlášť marxisticko-leninských, bola tá, že toto sa dá riadiť. Že je potrebná nejaká inštitúcia, ktorá má prehľad o všetkých možnostiach produkcie a tá plánuje, čo je potrebné pre spotrebiteľa. Tento systém sa vyvíjal 70 rokov napríklad v Rusku. Vždy to klapalo, pretože nebola nikdy nezamestnanosť. Bolo to riešené tak, že sa produkovalo vždy menej než obyvateľstvo potrebovalo. Tým, že bol nedostatok tovaru, predalo sa aj všetko nekvalitné. Môj prvý zážitok z východu bol socialistický dom so socialistickou vaňou. Odtok do kanalizácie bol vyššie ako odtok z vane a vo vane vždy stála voda. Podnik ale splnil svoj plán, ten muž bol šťastný, že vôbec nejakú vaňu má, bol hrdým majiteľom vane a ďalej vám o tom nemusím rozprávať. Česi, možno aj vy, mali najťažšie topánky na svete. To viem od Otta Sika, ktorý bol reformným politikom v Prahe. Bolo to preto, lebo produkciu obuvi hodnotili podľa váhy. Nejaký prefíkanec prišiel na to, vložiť do topánok ešte vrstvu nejakého ťažšieho materiálu, kameňa alebo kovu. Je to niečo nezmyselné, čo do topárky nepatrí, čo sa používa v stavebníctve, ale podnik bol ocenený za nadprodukcii, prekročenie plánu. A Česi chodili s najťažšími topánkami na svete. Štát jednotného hospodárstva chce všetko riadiť, ešte aj to ako si mám čistiť zuby. Aj to, čo sa publikovalo v novinách a knihách musel štát najprv skontrolovať, aby sa ubezpečil, či je to dobré, aby som to smel čítať. Na druhej strane v trhovom hospodárstve máte úplnú slobodu, voľnosť, chaos. Nie je tam žiadna usmerňujúca inštitúcia okrem toho takzvaného trhu.

Teraz sa ponúka otázka, či existuje medzi týmito dvomi modelmi nejaká tretia cesta. O tejto otázke tretej cesty sa diskutovalo vždy, odkedy existuje trhové hospodárstvo. Kým k nej pristúpim chcem krátko načrtnúť Steinerovu myšlienku sociálnej trojčlennosti. V čom táto trojčlennosť spočíva? Keď pozorujeme človeka, prídeme na to, že nie je utváraný jednotne. Má za prvé hlavu, za druhé trup a za tretie končatiny. Už Platón hovorí, že v človeku je treba vidieť predobraz toho, ako by mala byť usporiadaná spoločnosť. Túto Platónovu stopu sleduje a nadväzuje na ňu Rudolf Steiner. V prvom priblížení ide na to tak, že sa díva na formu človeka. Teda hlava je stavaná tak, že má formu gule a kosti sú vonku na okraji. Končatiny sú stavané protikladne, sú radiálne, pozdĺžne stavané a kosti sú vnútri. Na hlave tvoria kosti sférickú guľu okolo mozgu. Na ruke je to inak, kosti sú tam usporiadané radiálne za sebou. Najprv jedna, potom dve, potom tri, potom štyri a nakoniec päť. To isté aj na nohách. Je tam tak isto početná stavba. Najprv stehenná kosť, na ňu nadväzujú dve kosti predkolenia, za tým idú tri kostičky členka, potom štyri kostičky priehlavkové a päť prstových. V trupe máme rebrá, ktoré sú radiálne čiže pozdĺžne (tak ako na ruke), ale ako sa blížia do blízkosti hlavy tak sa zakrivujú a vytvárajú kruhovú formu. Smerom nadol (ďalej od hlavy) sa rebrové kosti otvárajú a už nedokážu utvoriť kruh celý. V tom je vidieť, že zhora zasahuje do trupu prafka hlavy a formuje ho, zdola zasahuje prafka končatín. Dole (na panve) máme niečo ako lebečné kosti, ale sú

otvorené. Keby sa boli vyskytli vyššie, boli by sa uzavreli. Skrátka morfológicky sa dajú v stavbe človeka vysledovať veľmi zaujímavé stavebné princípy.

Ešte zaujímavejšie je pozrieť sa, aká je funkcia orgánov spojených s týmito formami. Zaujímavé je to, že všetky hlavné zmyslové orgány sú umiestnené na hlave. Zrak, čuch, chuť, sluch i zmysel rovnováhy. S pomocou zmyslov nadväzujeme spojenie so svetom. Nič by sme z okolitého sveta nemohli vnímať, keby sme nemali zmysly. Cez zmysly sa k nám dostávajú správy o svete. Ale to by nestačilo, to by bol neúplný výkon, keby tieto zmyslové vnemy neboli uchopené našou schopnosťou myslenia. Touto silou myslenia sú tieto rôzne zmyslové vnemy uchopené, usporiadané a dané do súvislosti. Funkčne by sme museli povedať, že jedno je vnímanie a druhé je spracovávanie vnemov. Ak sa bližšie prizrieme, môžeme odhaliť v oblasti hlavy ešte jednu funkciu. Keď dopadne napríklad svetlo do nášho oka, potom sa na sietnici odbúrávajú akési farebné purpurové telieska, vidiaci purpur, ktorý umožňuje videnie. Čiže vnímanie sa vlastne odohráva tým, že naše zmysly sú ničené, deštruované, odbúravané. Počas spánku sa pokúša organizmus to, čo bolo počas dňa zmyslovou činnosťou zničené, odbúrané, znova nahradiť. U detí to ide oveľa rýchlejšie ako u dospelých. Čím sme starší tým je ťažšie vyrovnať tieto procesy odbúravania procesmi výstavby. A to platí aj o mozgu. Predstavte si mozog, ktorý keď je dobre vyvinutý má váhu asi 1.5 kg. Ale zásobovanie mozgu krvou je také ako keby vážil viac ako 30 kg. To znamená, že v hlave, v našom myslení sa odohráva také množstvo odbúravacích procesov, že je potrebné veľmi silné zásobovanie krvou a oživujúcimi silami.

Teraz by sme sa mali spýtať, či existuje niečo v spoločenskom systéme, čo je analogické tomuto nervovému a zmyslovému systému. Hovorili sme o tom, že hospodárstvo má za úlohu len to, aby vnímalo aké sú potreby ľudí a zodpovedajúco tomu produkovalo tak, aby tieto potreby boli uspokojené. Čo robia podniky? Vytvorili si po svete celú sieť takýchto orgánov. Na základe týchto vnemov ponúkajú svoju produkciu alebo služby. To isté, čo u človeka robí nervovo - zmyslový systém. Vnímanie a spracovávanie. U človeka to funguje v podstate vždy dobre, ale zažívame, že v hospodárskom živote to neklape. Prečo? Lebo nástroje plánovania a trhu neumožňujú vyrovnanie medzi výrobou a spotrebou. My ľudia sa z nesprávnych vnemov obvykle dokážeme ľmed' poučiť'. Keď nebudem pozorne vnímať tento stôl, pôjdem, zakopnem a udriem si koleno, tak sa hneď prebudím a uvedomím si to. Ale spoločnosť môže ďalej spať aj keď si „udrela koleno“. Prečo? Lebo každý jednotlivec má prehľad len o úzkom výseku sveta. Nie je tu orgán dorozumenia, kde by vzniklo niečo spoločné. Steinerova prvá výpoveď hovorí o tom, že tí, čo sa podieľajú na hospodárstve, sa musia dorozumieť. Čiže výrobcovia, distribútori a spotrebitelia sa musia spolu dohovoriť, poradiť. O produkcii, o distribúcii a o spotrebe. Napríklad firma Daimler - Benz, ktorá je veľmi vysoko inteligentne vedená, to je bez debaty, prepustí 60 000 zamestnancov. Vzniká problém týchto 60 000 osudov zariadiť, niečo s nimi spraviť. Táto firma sa ich prepustením z toho jednoducho vyzula. Keby tu ale bola spoločná zodpovednosť všetkých hospodáriacich, tak by ich rozhodnutia museli vyzerat' inak. Musel by existovať nejaký orgán k tomu určený, kde sa toto vzájomné dorozumenie odohráva. Ten orgán treba nejako pomenovať. Rudolf Steiner ho nazval asociáciou. Myslel tým to, aby sa v týchto asociáciách, v jednotlivých odboroch i v celom hospodárstve, ročne alebo aj počas roka odobrávali rozhovory. Dobrý nasledovník Adama Smitha by povedal, že to je hriech voči bohu, lebo človek sa pokúša zasahovať do predurčenej, predstabilizovanej harmónie. Vo svete ale existujú dva príklady, kedy sa to urobilo. Nie síce celkom dokonale, ale v určitom zárodku. Zhruba v roku 1960 bola v Nemecku hlboká kríza. Viedlo to k pádu

vtedajšej vlády a k veľkej koalícii. V tom čase tam pôsobil istý minister hospodárstva, ktorý mal záľubu v poézii. Povedal, že jediné, čo môže pomôcť je dirigovaná (koncertovaná) akcia a zvolal veľkú konferenciu, kde sa všetci hospodárski ministri, podnikatelia i odbory spolu s ním mali poradiť. Prekvapujúce bolo, že hospodárstvo sa dostalo opäť do rovnováhy. Teraz poviem príklad zo súčasnosti. V Európe máme jednu krajinu, ktorá sama neprekonáva krízy, ktoré prekonávajú všetky ostatné krajiny. Je ňou Holandsko. Nepoznajú takmer nezamestnanosť, štrajky a robotnícke nepokoje. Je to iné než vo Francúzsku alebo Nemecku a jeho hospodárstvo prekvitá. Existujú tam totiž spoločné konferencie všetkých, ktorí sa podieľajú na hospodárstve, iniciované vládou. Týmto opakujúcimi sa spoločnými rozhovormi vniká akoby vyšší spoločný rozum, než keby si každá tá inštitúcia všetko plánovala sama.

A teraz musím k niečomu preskočiť, pretože som vlastne hovoril len o hospodárstve a to je akoby som chcel popísať človeka a hovoril iba o jeho hlave. Ešte poznámka, na ktorú som zabudol. Tak ako hlava pôsobí ako deštruktívny prvok v organizme, pôsobí aj hospodárstvo deštruktívne v prírode. Čerpaním nerastných zdrojov a energií, zanechávaním odpadu, ničením krajiny, znečisťovaním vzduchu atď. Prejdime teraz k rukám a nohám. Najprv nohy. Pomocou ňoh sa pohybujeme v priestore a tým sa s niečím stretávame. V nemčine existuje slovo „Erfahrung“ a znamená skúsenosť, pričom základ fahren znamená ísť, pohybovať sa v priestore. Týmto pohybovaním sa, čo znamená zakúšaním niečoho, sa stávame zrelšími. A teraz ruky. Na čo slúžia? Napríklad ich pohybovaním sa pokúšame ešte zdôrazniť to, čo hovoríme. Sú vyjadrovacím orgánom mojej bytosti. Existujú celé umenia, ktoré sú na tom postavené. Výrazový tanec, balet, eurhythmia. A druhou funkciou rúk je, že pomocou nich stvárnujeme svet skutočne fyzicky. Celú prácu, ktorú robíme vykonávame vlastne rukami. Je mnoho ľudí, ktorí stoja s rukami vo vreckách a hovoria druhým, čo je treba spraviť. Tým sa ale nič nezmení. Svet stvárnujem až vtedy, keď priložím ruku k dielu. Dá sa teda v zásade povedať, že s končatinovým systémom stvárnujeme svet. Je aj ďalšia funkcia, ktorá s končatinami úzko súvisí. Keď zdvihnete ruku, deje sa to len tým, že sa zmršťujú svaly. To sa však dá iba vtedy, ak tam dochádza k premene energie. To znamená, že každý pohyb potrebuje nepretržitú látkovú výmenu. A touto látkovou premenou sa nepretržite vytvárajú ďalšie potreby. Čiže u končatín máme dve funkcie. Stvárnovanie sveta, prácu a počas toho látkovú výmenu.

Pýtajme sa teraz, čo je analogickým odzrkadlením tejto tvorivej činnosti rúk v spoločnosti? Sú to výtvyry ľudského ducha, to je to, čo možno nazvať látkovou výmenou spoločnosti. Táto látková výmena v spoločnosti je veľmi rôzna. Aj jednoduchá manuálna práca niekoho kto pracuje rukami je výtvyrom ducha. Aj keď robíme nekontrolované, neviazané pohyby, ktoré nie sú nevyhnutné a nemajú zmysel, sú to tiež duchovné úkony. Ako príklad chcem spomenúť jedného maliara, ktorý ako mnohí iní maľoval olejom na plátno a mal ten tragický osud, že sa mu nikdy nepodarilo predať obraz. Pred niekoľkými rokmi sa jeden jeho obraz predal za 180 miliónov dolárov. Najdrahší obraz všetkých čias. Bol to Van Gogh. Van Gogh maľoval obrazy tak, že on videl niečo čo v tom čase nikto iný nevidel. Napríklad jeho obraz Rozsieváč. Je to všetko iné, len nie naturalistické. Na obraze je muž kráčajúci po poli, nad ním svieti slnko a človek má dojem, že on je ten, ktorý to slnko sprostredkuje tmavej zemi. V tom čo vidíte na obraze je úžasná fascinácia. Ide o to, že Van Gogh videl, že sila slnka sa spája so zemou a pôsobí na diváka. V čom spočíval Van Goghov výkon? Naučil sa vidieť svet tak ako ho nedokázal vidieť nikto iný. Zjavne tým teraz otvoril oči modernému ľudstvu. Teraz sa musíme pýtať, ako má byť duchovný život uspôsobený, aby pôsobil v spoločnosti podľa možnosti

rozvíjajúco. K tomu treba povedať, že tu musí vládnuť zákon slobody. Lebo duchovný život je tým tvorivejší, čím menej je obmedzovaný zvonku. Napríklad školy by nemali byť dirigované štátom, ktorý sa vydáva za bohorovného, ale majú o nich rozhodovať ľudia, ktorí v nich učia a ktorí v nich študujú.

A čo je v strede, v trupe? Presnejšie povedané v hrudi, v hrudníku. Dýchanie a cirkulácia (krvný obeh) - rytmus. V dýchaní je aktívny ten človek, ktorý sám seba prežíva. Ak na vás zakričím, zmení sa okamžite váš dych. Nemôžete mať žiaden zážitok bez toho, že by sa nezmenil charakter vášho dychu, že by váš dych zostal taký istý. Jednoducho celý citový život je v tejto oblasti doma. Než som sem cestoval, mal som telefonát, kde ma prosili o radu na zložitý problém. Jedna osoba bola v ľúbostnom vzťahu. Mali sa tak radi, že sa vzali avšak ich láska dnes dospela niekam, kde sa už o láske nedá vôbec hovoriť. Dnes ju muž bije. Na tom je vidieť, že oblasť cítenia má očividne dva protikladné póly. Jeden pól je objatie a druhý je úder. Toto sa v spoločnosti odzrkadľuje v právnom živote. Mojou odpoveďou bola otázka, prečo tá žena neodíde? To neviem. Keď sa teda stane niečo až takto neznesiteľné, ako nastoliť znesiteľnosť? Právo nastupuje práve vtedy, keď je porušovaná dôstojnosť človeka. Niekoľko k tomu poznamenal, že my, ako zástupcovia práva, môžeme zasiahnuť až vtedy, keď bude tiecť spod dverí kry. Pre základné založenie právneho života je určujúca jedna myšlienka. Je to novoveký výdobytok. Všetci ľudia sú si rovní vo svojich právach. Úloha verejného právneho poriadku je túto rovnosť strážiť. Tým som v krátkosti načrtol tri oblasti života - hospodárstvo, duchovný život a právny život. Na rozdiel od prirodzeného organizmu človeka, ktorý je sám utvorený tak, že nesie v sebe koordináciu a zmysel, je to v spoločnosti tak, že toto zladenie musí byť zabezpečované človekom. A to sloboda v duchu, rovnosť a znášateľnosť v právnom živote a v hospodárskom živote asociatívne, združujúce sa utváranie. Tieto tri myšlienky sa vo francúzskej revolúcii vynárajú v hesle: sloboda, rovnosť, bratstvo. Táto trojnosť je vlastne utvárací princíp.

Na záver sa chcem vrátiť k hospodárskemu životu. Rudolf Steiner sformuloval v roku 1906 istú vetu. Tiež mu vtedy položili otázku, ako je možné uviesť na pravú mieru nespravodlivosť v sociálnom živote, zvlášť v hospodárskom. Keď som čítal nedávno noviny, dozvedel som sa, že istá nemecká banka platí svojich amerických managerov platom 20 miliónov dolárov ročne. Neviem, čo sa dá s toľkými peniazmi za rok robiť, to by som mal asi problémy, ale tá novokúpená banka si chce týchto managerov ponechať. Povedal by som, že to je apel na egoizmus cez peniaze a neviem prečo tam hovoria o nejakej vernosti atď. Rudolf Steiner hovorí, že dobro (blaho) spolupracujúcej skupiny ľudí (a to blaho je podivuhodný pojem, očividne je možné nazívať aj neblaho alebo nedobre, nesväto) je o to väčšie, čím menej si jednotlivci nárokuje výsledky svojej práce pre seba a čím viac plodov svojej práce odovzdá druhým a za to z plodov práce druhých žije. Čiže blaho vzniká, keď sa egoistické gesto hrabania k sebe premení na opačné gesto dávania a za to prijímania od druhých. V podstate Rudolf Steiner opisuje deľbu práce.

Bol som so svojimi triedami na praxi v priemysle a videli sme tam robotníka, ktorý obsluhoval štyri automaty a vyrábala nejakú elektrickú súčiastku do lustrov. 3 milióny kusov denne. Jedným hrabnutím rukou do debny so súčiastkami by bol nimi zabezpečený do konca života. Pre koho potom pracuje? Pre iných, môže to len odovzdať iným. A tak vlastne pracuje každý z nás, že výsledky svojej práce môže len rozdať druhým. Dnes sa verí, že protihodnota hneď patrí mne, že sa vyvinie také gesto, že za to, čo odovzdávam iným, ihneď druhým gestom beriem. Keď sa ľudstvo nenaučí správne vzťahy k tejto deľbe práce, tak vzniknú katastrofy. V Nemecku napísali dvaja novinári knihu, s názvom Pasca globalizácie. Jeden z nich opisuje ako

šiesta najväčšia ekonomika na svete, Kalifornia, zažíva najväčší rozmach strážnych služieb. Prečo? Potrebujú ich preto, lebo protiklady a napätie sa rok čo rok stupňujú. Počet ľudí, čo sedia vo väzniciach rastie, v Kalifornii rok čo rok a väznice zhltnú viac peňazí ako sú všetky výdavky na školy a vysoké školy. Človek by si možno mohol povedať, že to, čo v roku 1906 sformuloval Rudolf Steiner je nejaká utópia. Odcitujem teraz spomínaného žurnalistu: "Keď sa nenaučíme prácu deliť, zrúti sa spoločnosť". Tá Steinerova myšlienka sa vlastne teraz odhaľuje ako obrovská intuícia, ktorá pôsobí vedúco vo formovaní sociálneho organizmu, ba ako niečo, čo je súčasne budúcnosťou a zároveň to je prítomné.

Otázka: Nezachytená.

Odpoveď: ... dostanete niečo za to aj naspäť. Je to dávanie a branie, problém vznikne v tom bode, kde sa majú priradiť podiely. Je to otázka spravodlivosti prerozdelenia. Čiže, keď dnes napríklad prepustia tých zamestnancov, tak štátu pripadne za úlohu urobiť nejaké sociálne opatrenia a zafinancovať to. Tam je potom nejaká chyba, je to vlastne rozpad podstaty toho pôvodného vzťahu. Keď podnik so 40 000 zamestnancami 10 000 z nich prepustí, tak tých 10 000, pretože žijeme v modernej spoločnosti, musí byť tiež nejako zabezpečených. Potom štát má za povinnosť niekde vziať na to peniaze a tie si vyberie cez dane. V Nemecku si týmto spôsobom zabezpečuje skoro 60 % príjmov. Podiel verejných príjmov štátu vybraných na daniach je 60 %. A to je niečo nezdravé, keď je štátna kvóta taká vysoká. Prvý kto túto kvótu popísal, bol jeden hospodársky vedec (v tom čase bola tá štátna kvóta iba 18 %). Čiže ja dnes môžem povedať, že odovzdávam skoro celý plat štátu a on mi dáva potom moje dane späť. To potom vedie k rôznym negatívnym prejavom ako je čierna zamestnanosť, vyhýbanie sa daniam, daňové podvody a potom musí byť čím ďalej tým viac ľudí zamestnaných v povolaniach, kde odhaľujú tieto daňové podvody. Vedie to k celosvetovo rozšírenej korupcii na všetkých úrovniach, ktorá v priemyselných krajinách nie je o nič menšia ako v tzv. banánových republikách. Príčina je očividná, že generálny problém ako rozdeľovať prácu je nevyriešený. A je ťažké na tomto poli vôbec začať rozumnú diskusiu.

Otázka: Aký je vzťah medzi spomenutými jednotlivými zložkami v štáte, ak nie sú v harmónii, lebo človek dnes príliš v harmónii nie je? Či sa to prejavuje v štáte a ako?

Odpoveď: Štát a spoločnosť nie je to isté. Pojem spoločnosti je obsiahlejší. Napríklad analógiou k nadmernej aktivite končatinového človeka je veľá duchovného v spoločnosti a to sa ešte nikdy nepozorovalo. Napríklad Florencia okolo roku 1500 zhromaždila vo svojom meste, za svojimi hradbami najväčších umelcov a Florencia z toho (z turistického ruchu) ešte dodnes žije. Predstavte si, že by to tak išlo ďalej. Keby to bolo vo Florencii pokračovalo, bola by to pre ľudstvo obrovská duchovná potrava a podnet k vzostupu. Bolo ešte jedno obdobie, asi pred 200 rokmi (teraz sme slávili Goetheho narodeniny), Goethe žil vtedy vo Weimare, ktorý mal v tej dobe asi 4000 obyvateľov a najmenej tucet významných umelcov. Goethe nám zanechal také dielo, že 30 000 ľudí si na ňom urobilo doktoráty o Goethem. Tí nežijú vlastne z vlastnej duchovnej tvorby, ale žijú ešte stále z Goetheho. Vo Weimare žil aj Schiller, ten nezabezpečil toľkým ľuďom doktorské tituly, že ich bolo tiež niekoľko tisíc. Ďalej tam boli bratia Schlagerovci, Novalis, Herder a ďalší. Zrazu máte v malom meste obrovské hmutie, ktoré dáva duchovnú potravu ľudstvu dodnes. Mnohí snívajú o Florencii či Weimare, iní o Viedni za čias Mozarta a Beethovena, ale dnes nemáme toho duchovného priveľa, toho nikdy nie je nadbytok. Ale choďte do supermarketu a čaká vás tu amerikanizácia. Máte tam napríklad jeden dlhý regál od začiatku až po

koniec zaplnený nápojmi od toho istého výrobcu, všetkých možných chutí a názvov. Povedal by som, že nerovnováha, problém leží na druhej strane. Problém je v tom, že tu máme na jednej strane úžasne produktívnu a perfektne zorganizovanú výkonnú ekonomiku, ktorá vyrába stále viac so stále menšou námahou a z nej je uchopovaný duchovný život. Hospodárstvo sa vmiešava do duchovného života napríklad tým, že sa duchovný život podporuje iba vtedy, keď prináša hmotný zisk. S Van Goghom sa tam nepočíta a Michelangelo, Raffael i Leonardo da Vinci sú tiež zbytoční, ani Goethe neprináša zisk. Plody diela takýchto ľudí sa prejavujú až po určitom období, nie hneď. Duchovný život potrebuje, aby mu bol daný priestor na rozvinutie. Toto je asi moja odpoveď.

Otázka: Vidím istý problém, keď sa hovorí o trojčlennosti človeka ako tvora a trojčlennosti sociálnej. U človeka trojčlennosť funguje a dá sa to pochopiť, pretože človeka stvoril boh. V sociálnej trojčlennosti to zatiaľ nefunguje a ani to nevieme pochopiť, pretože to stvoril človek. Ktosi vraj povedal, že to, čo stvoril boh, človek môže pochopiť, ale to, čo stvoril človek, ani pán boh nepochopí. Je človek schopný túto sociálnu trojčlennosť urobiť funkčnou tak, že súčasný stav postupne zmení a doladí, alebo ho musí zrušiť a vytvoriť nový?

Odpoveď: Po prvé, keď boh stvoril človeka, tak ho stvoril takého, aký je, čiže nedokonalého. Na stvorení človeka je významné to, že človek je omylný. Ale vďaka tomu, že sa mýli, je schopný sa vyvíjať. V opačnom prípade by bol človek vlastne iba automat. Anjeli oslavujú Boha vo svojich večných chóroch, novoveký človek na Boha kľaje. Ale s tým sa vo stvorení tiež počítalo a má to svoj význam.

K druhej otázke. To, že si človek zariaďuje pomery a podmienky, ktoré sú preňho neznesiteľné, má význam v tom, že sa toho potom musí chopiť nejakým spôsobom. Keby vedel od začiatku urobiť vždy dokonalé rozhodnutie, to by bol ako boh, čiže dokonalý. Ale to nie je. Ide určitý čas istým smerom a zdá sa mu, že to funguje ale po nejakej dobe zistí, že to nefunguje a zvolí si iný smer. Tu je dôležité, aby mal nejaké idey vedúce k cieľu, aby vedel kam by mohol ísť. To, čo som vysvetľoval o asociácii, to je mysliteľne najjednoduchšia idea. Ale človek si vymyslí nekonečne veľa námietok a protiv, prečo to nemôže vykonať. A tak sa musí z toho svojho temna nejakým spôsobom predrať ku svetlu. S nedokonalosťou človeka súvisí, že človek nerobí ihneď dokonalé návrhy. A ak áno, tak je v tom čert.